

Fârâbî Felsefesinin Temellerinde Karakter Eğitimi

¹Hanifi Üker, ²Ali Gurbetoğlu

¹ 0000-0002-7492-6784, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi Ortak Programı Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi,
hanifiuiker@hotmail.com

² 0000-0003-3710-3516, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Öğretim Üyesi,
ali.gurbetoglu@izu.edu.tr

Öz

Ahlâk ve karakter içi içe geçmiş iki önemli kavramdır. Bu kavramlar tanımlanırken birçok filozof benzer tanımlamalarda bulunmuşlardır. Fârâbî de ahlâk ve karakter kavramını birlikte ele alan filozoflardan biri olmasına rağmen ahlâk kavramını yazılarında daha sık vurgulamıştır. Daha çok ahlâk kavramını kullanmıştır. Farabi, Aristoteles ve Eflatun'un akıl ve ahlâk kavramlarını içselleştirmiş ve onu İslam kaideleri ile sentezlemiştir. İnsanın aklına vurgu yapmış ve onun hürlüğünden bahsetmiştir. Ona göre insan, sağlam düşünce ve iradeye ancak bu şekilde ulaşabilir. Duyular yoluyla gelen dışsal bilgiler akıl ile yorumlanır. Hür düşünce ve irade ile fiile dökülür. Düşüncenin eyleme dönüşmesi neticesinde, iyi veya kötü, doğru veya yanlış davranışlar ortaya çıkar ki bu da insanın ahlâkını yani karakterini belirler. Fârâbî'ye göre bütün eylemlerin gayesi Tanrı'ya ulaşmak olduğu için ahlâk ve karakter bu doğrultuda şekillenmelidir. Bu yönde kullanılan irade sonucunda ortaya çıkan davranışlar mutlu insanı oluşturacaktır. Mutlu insan ise kendini gerçekleştirmiş insandır. İşte bu yüzden ki iyi ahlâk insanın kâmil ve yetkin olabilmesi için en temel özelliktir. Ahlâk her zaman Fârâbî için birinci öncül olmuştur. Önce bu öncüller çocukluktan itibaren öğrenilmeli ve daha sonra kavramlara geçilmelidir. Çünkü ortaya çıkacak davranışların temelini bu öncüller oluşturacaktır. Fârâbî'nin karakter eğitiminin temellerini bu yaklaşım oluşturmaktadır. Ona göre ahlâk yani karakter eğitimi yaşantılar yoluyla verilmelidir. Çünkü denendikçe doğru olan daha çok pekişmektedir. Öğrenilenlerin kalıcı olması ancak bu şekilde sağlanacaktır. Bu çalışmanın amacı, Fârâbî'nin felsefi temellerinden karakter eğitimine yönelik düşüncelerinde çıkarımlarda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fârâbî, Karakter Eğitimi, Değerler Eğitimi, Ahlâk

Character Education in the Basics of Fârâbî Philosophy

Abstract

Morality and character are two important concepts. In terms of definition, many philosophers have made the same definition within the same two concepts. He embraced the concept of morality and character in Fârâbî.

He mostly used the concept of morality. He internalized the concepts of reason and morality of Aristotle and Plato and synthesized it with Islamic principles. Fârâbî emphasized the mind of man and talked about his liberty. Only in this way can one achieve sound thought and will. Physics information coming through the senses is interpreted with the mind. It is poured into action through free thought and willpower. It is precisely here that good or bad, right or wrong behaviors arise, which determines the morality of the person. According to Fârâbî, because everything is to reach God, morality and character should be shaped accordingly. The behaviors that result from the will used in this direction will create a happy person. A happy person is a person who has realized himself. That is why morality is the most basic feature that should be in the most competent person.

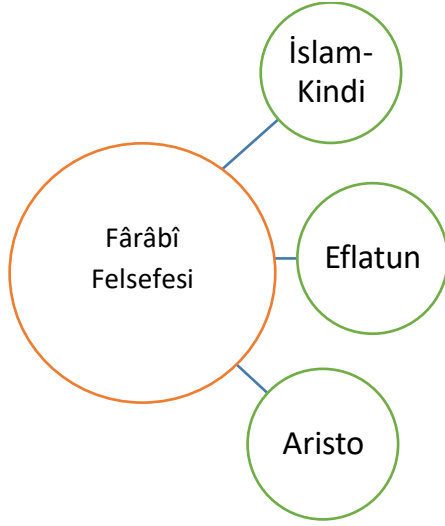
Morality has always been the first premise for Fârâbî. These premises should be learned from childhood first and then the concepts should be started. Because these premises will form the basis of the behaviors that will emerge. This approach forms the basis of Fârâbî's character education. According to him, Morality, character education should be given through experiences. Because the truth is reinforced more as it is tried. It will only be ensured that what is learned is permanent.

In this study, to make inferences about character education from Fârâbî's philosophical foundations.

Keywords: Fârâbî, Character Education, Values Education, Morality

1. GİRİŞ

Fârâbî, Türkistan'ın Farab şehrinde (bugünkü Kazakistan'ın Otrar şehri) 871 yılında doğmuştur. Farab'da iyi bir tahsil görmüş ve kısa bir süre kadılık yapmıştır. Fârâbî'nin Buhara, Semerkant, Merv, Belh ve İran'ın önemli ilim ve kültür merkezlerini ziyaret ettiği, daha sonra Bağdat'a vardığı düşünülmektedir. İyi bir dil ve mantık alimi olan Fârâbî eğitimli, zeki, bilgin ve entelektüeldi. Çoğu deneyimlerinden oluşan 100 den fazla eseri bulunmaktadır (Rauf, Ahmad, ve Iqbal, 2013). Fârâbî kendi dininden aldığı uluhiyyet, nübüvvet, mead akidesi(âlemin zorunlu varlıktan belli bir düzen içinde sudûr etmesi ve varlık mertebelerinin oluşması teorisi) ile Eflatun'dan aldığı bazı unsurlarla bir felsefi sistem kurmuştur.

Şekil 1:Fârâbî Felsefesinin Temelleri

Aristoteles hakkındaki yorumları ve tercümeleri okumuştur. Fârâbî, Aristo'dan sonra “Muallim-i Sâni” yani “ikinci öğretmen” unvanıyla anılmıştır. “Sen mi daha bilgilisin, Aristo mu?” diye soranlara, “Eğer Aristo'ya yetişseydim onun en seçkin talebelerinden olurum” cevabını vermiştir (Kaya, 2014a). İbni Sina Aristo'nun metafizik kitabını 40 defa okuyup ezberlemesine rağmen anlayamamış ancak Fârâbî'nin çevirisini okuduktan sonra anlayabilmiştir. Fârâbî, İslam filozoflarının babası olarak düşünülebilir (Akyüz, 1982).

Fârâbî'nin eserlerinden sadece 54 kadarı günümüze ulaşmıştır. Bu eserlerinin 18'i mantık, 3'ü matematik, 6'sı fizik, 19'u metafizik, 8'i ise ahlâk ve siyaset ile ilgilidir. Bu eserlerin büyük çoğunluğu ise risale şeklindedir. 943 yılında Halep'e taşınan Fârâbî 950 yılında 80 yaşında Şam'da ölmüştür.

Bu çalışmanın amacı; Fârâbî'nin felsefesinde, karakter eğitimi konusundaki görüş ve düşüncelerini genel eğitim yaklaşımıyla birlikte sunmaktır. Bu yaklaşımı derinlemesine ele alınarak Fârâbî'nin insan modeli, eğitime bakışı ve felsefesi izah edilmiştir. Daha sonra Fârâbî'nin karakter eğitimi konusundaki yaklaşımları ortaya konulmuştur.

Fârâbî'de insan kavramı nedir? Fârâbî felsefesi ve eğitime katkıları nelerdir? Fârâbî'nin Karakter eğitimi konusundaki yaklaşımları nelerdir? Aşağıdaki sayfalarda bu sorulara cevap bulmaya çalışılacaktır.

2. TARTIŞMA

2.1 Fârâbî'nin İnsan Modeli

Fârâbî'den önce İslam filozoflarının esin kaynağı Antik Yunan düşünürleri olmuştur. Bu fikirler ile İslam inanç esaslarının birleştirildiği söylenebilir (Yaran, 2010). Kur'an-ı Kerim ve sünnet açısından baktığımızda insanın gayesi üstün erdemlerle donatılması ve yetkin hale gelmesidir (Çağrı, 1989).

İslâm filozofları kimden görüş aldıklarını açıkça belirtmiştir. Özellikle Antik Yunan düşünürlerinden Eflâtun ve Aristoteles'in yetkinliklerini kabul etmişlerdir. Fârâbî öncesi İslam filozofları olarak Kindi ve Razi de bu iki düşünürden etkilenmiştir (Aslan, 2014). Ölüm tarihi bilinmemekle beraber 873 tarihinde ölen Kindi insanın gayesinin mutluluk olduğunu belirtmiştir. Bu konuda Eflatun'un metafizik anlayışından etkilenmiştir. İnsanın gayeye ulaşmasındaki temel alt yapıyı ise akıl ve nefis oluşturmaktadır (Kaya, 2014b).

Fârâbî'ye göre insan var olduğunda onda ortaya çıkan ilk şey beslenme ve fiziksel bedenin yaşatılmasıdır. Sonra algıları harekete geçiren duyu organları ile duyular ortaya çıkar. Aynı zamanda duyularla birlikte seçim imkânı sunan irade ortaya çıkar. Duyular ve iradeden sonra ise dış dünyadan aldıklarını yorumlayan muhayyile (hayal) kuvveti ortaya çıkar. Daha sonra akıl da buna eklenir ve eylemler ortaya çıkar. Böylece İlim, sanat ve diğer unsurlar oluşur (Ocak, 2009). Görünen odur ki insan ilk başlarda hayvanlardan çok da farklı değildir. Sonradan kazandığı değerler sayesinde insanlık vasfını kazanmıştır. Fârâbî'nin insan tanımında, insanı diğer varlıklardan ayıran ve en önemli özelliği akıldır. İnsan bazı özelliklerini akılla kazanmaktadır. Akıl doğuştan insanla birlikte gelmektedir. Duyular yoluyla elde edilen verileri yorumlamak üzere hazırlanmış bir melekedir.

Fârâbî'ye göre insanın bir diğer özelliği ise hür olmasıdır. Hür insan, gerektiğinde sağlam bir düşünce ve iradeye sahip olan insandır. Bu düşünce ve iradenin kullanacağı yerleri iyi bilmesi gerekir. Hür olabilmek için iradeye ihtiyacı vardır. Fârâbî'ye göre insan, fikirlerini erdem gücünü kullanarak yararlı olan şeylere ulaşmayı gaye edinir (Ocak, 2009).

2.2 Fârâbî Felsefesi

Fârâbî, birçok eserde İslam felsefesinin kurucusu olarak anılır. İbn Rüşd'e kadar devam eden dönemde İslam felsefesi Fârâbî'nin çizdiği yolu takip etmiştir. Fârâbî'yi incelediğimizde Yunan geleneğinden gelen bir filozof olduğunu söyleyebiliriz. Fârâbî hem Aristoteles hem de

Platon'dan etkilenmiş ve ikisini birbirini tamamlayan gelişim aşamaları olarak sentezlemiştir (Aydınlı, 2014).

Fârâbî, İbn Bâcce ve İbn Rüşd gibi İslam filozofları tarafından övgüyle bahsedilmiştir. Fârâbî mantık eğitiminden sonra Felsefenin mümkün olabileceğini düşünmektedir. Aristoteles mantığını ele alarak uzun yıllar sonra yeniden özgün formuna kavuşturmuş ve *Kitâbu'l-Burhan* kitabını yazmıştır. VI. yüzyılda İskenderiye'de Aristoteles mantığı felsefi ilimlerin müfredatının bir parçası olarak okutulmuştur. X yüzyılda ise ikinci *Analitikler* yani *Kitâbu'l-Burhan* kitabı, Aristoteles mantığının tekrar müfredattaki aslî yerini almasını sağlamıştır. İkinci muallim denilmesinin sebebi müfredattaki bu köklü değişimi gerçekleştirmiş olmasından kaynaklanmaktadır (Adamson, Taylor, ve Kaya, 2007).

2.2.1 Akıl

Fârâbî İslam filozoflarından Kindi 'den etkilenmiştir. Kindi ise bir takım fikirlerinde Aristo'dan etkilenmiştir. Kindi akıllı şöyle tarif etmiştir: “insan nefsinin en temel fonksiyonu olan akıl ile tür ve türün üstündeki varlıklara ait bilgileri, yani duyu organlarına konu olmayan varlık alanlarının bilgisini elde ederiz. Başka bir ifadeyle, duyu organları maddi suretleri ya da tikelleri, akıl ise tümelleri algılamaktadır” (Razi'den aktaran Uysal , 2004). Kindi dört çeşit akıldan bahsetmektedir. Bunlar: Sürekli bir fiil olan akıl, nefiste güç halinde bulunan akıl, nefiste güç halinden fiil haline çıkmış olan akıl ve zahir akıl.

Aklı farklı kategorilere ayırarak tarif edenlerden biri de şüphesiz Fârâbî'dir. Fârâbî'nin düşünce sisteminin önemli bir parçasını akıl oluşturmaktadır. Fârâbî düşünce sisteminin temellenmesinde hakikate ulaşma ve kavrama açısından aklın yeri büyüktür. Fârâbî'ye göre akıl, “insanın bir objeyi zihniyle kavramasına vasıta olan bir şeyi ifade ettiği gibi, aynı zamanda insanın idrak etmesinin gerçekleşmesinde de vasıta olan şeyi ifade eden bir isimdir” (Sözen, 1998).

Kaya (2014a)'a göre Fârâbî'nin *Risale fi'l-Akl* adlı eserinde aklın tarifini altı sınıfta tasvir etmiştir.

Halka göre aklın anlamı:

Kişinin iyi ve kötüyü ayırt edebilen bir yetiye sahip olmasıdır. Halk arasında eyleme dönüşmüş bir akıldır. Akıllı kişi dindar ve azilet sahibi olan, aksi takdirde akılsız olur ve kurnaz olarak değerlendirilir. Bu aklın kötüye kullanılmış halidir.

Kelamcılara göre anlamı:

Bu akıl toplumun ortak görüşüdür. Kelami metinlerden geçen bir tariftir. “Akıl bunu gerektirir” şeklinde ifade edilmektedir.

Kitabu'l-Burhan'da tarif ettiği akıl:

İlk defa bu kitapta bahsedilen akıldır. Akıl sonradan gelen değildir. Doğuştan gelmiştir.

Kitabü'l-Ahlâk'ta tarif ettiği akıl:

Akıl nefsin bir bölümü olarak kabul edilmektedir. Akıl deneyerek yanılarak tecrübe edinir. İnsanla birlikte gelişip artar. Bu kazanımlar akılda kökleşir.

Kitabü'n-Nefs'te tarif ettiği akıl:

Aristo tarafından dört kısma ayrılan akıldır. Bikkuvve akıl (nefiste güç halinde bulunan akıl), Bilfiil akıl (sürekli akıl), Müstefad akıl (Nefiste güç halinden fiil haline çıkmış olan akıl) ve Faal akıl dır.

Kitabü Maba'de't Tabi'a'da tarif ettiği akıl:

Metafiziksel akıldan bahsetmektedir. Bu bir nevi bütün akılların kaynağıdır. Mutlak akıl veya ilk akıl olarak bilinir.

Sözen (1998)'in aktardığına göre Fârâbî akıllı iki sınıfa ayırmıştır. Teorik akıl: İnsanın sahip olduğu aklın nefisle olgunlaşarak bilfiil akla dönüşmesidir. Bu akıl düşünülebilen her şeyi bilebilir. Cisim olmayıp basit bir cevherdir. Kıyas olmaksızın doğuştan gelen melekedir. İnsanın kendisinden başlayarak çevresinde var olan şeylere ulaştıran şeylerdir. Pratik akıl: İnsanın tecrübeleri ve algılamalarına bağlı olan akıldır. Fârâbî'ye göre akıl insan olmanın temel şartıdır. Çünkü eşrefi mahlûkat olan insan en üst perdelere çıkmalıdır. Yardım etmek, özgür bir fikre ve yönetime sahip olmak, ancak aktif bir akılla sağlanabilir. Yapmak istediklerini anlamak, doğru ve yanlış ayırt edebilmek, olgular arasında karar verebilmek ancak akılla mümkün olabilir.

Fârâbî ontolojik açıdan akıllı ön planda tutmaktadır. Madde ve Tanrı arasındaki ilişki akılla ortaya konulabilir. Tabi yaratılış ile Tanrı arasındaki ilişki önem kazanmaktadır. Aristo'nun “Birden ancak bir sadır olur” sözüyle ifade edilen ilkesine dayanarak birden çokluğun nasıl meydana geldiğini ortaya koymuş olmaktadır(Medkur' dan aktaran Sözen 1998).

2.2.2 Nefs

Fârâbî'nin nefis konusunda yazdığı özel bir kitabı bulunmamaktadır. Daha çok tanımı ve etkileri üzerine durmuştur. Bazı kitaplarında nefsi doğru kullanmanın getireceği mutluluklara dikkate

çekmiştir. Fârâbî'nin nefis kavramında; ontolojik, psikolojik ve siyasal temeller bulunmakta ve bunların bütüncül olarak ahlâkla birlikte nefis ilişkisinden bahsetmektedir. Fârâbî nefis konusunda Aristo geleneğini devam ettirmiştir. Canlı olan organ sahibi yani insanın ilk yetkinliği olduğunu belirtmiştir. Nefis cismani değil ama cisimlerde bulunur.

Nefsin; düşünme (en-nâtika), arzu, hayal, duyum olmak üzere dört boyutunun olduğunu belirtmiştir (Uysal, 2012).

2.2.3 Ruh

Fârâbî ruhun kökenini emir âlemine bağlamaktadır (Aydın'dan aktaran Görkaş, 2013). Tabii buda İslam dininin etkisi olduğu söylenebilir. Fârâbî buna istinaden insanın halk âlemi ile emir âleminin yansıması olduğunu belirtmektedir. Bedinin benzeri olmayan yaratılmış) halk âleminden, ruhun ise emir âleminden olduğunu bildirmektedir. Kur'an-ı Kerim'in bunu açıkça ifade etmektedir. Canlılık ve hareket ruhun doğasından kaynaklanmaktadır. Ruhun merkezi kalptir. Ahlâk açısından ruh akıldan aldığı marifeti nefse iletir(Topdemir, 2009).

2.3 Fârâbî ve Eğitim

Fârâbî öğretimi; ehirlerde ve toplumda erdemleri var etme, eğitimi ise toplumun ahlâki erdemleri kazanması olarak nitelenebilir. Öğretim kuramsaldır. Eğitim ise davranışa dönüşmüştür. Yani eğitim davranış değişikliğidir. Azimli olmalı ve uygulamada görevine âşik olmalıdır. Bu eğitim tanımı hümanist eğitim yaklaşımlarının temelini oluşturmuştur.

Fârâbî'ye göre öğretim teoriktir. Özelliği sadece bilmekten ibarettir. Eğitim ise ahlâki erdemleri ve uygulamaları hayata geçirmektir. Yani öğrenilen şeyler uygulanmalıdır. Gutek (2006), eğitim ve öğretim ahlâki bir yaptırım olduğunu kuram ve uygulamanın iç içe geçtiğini belirtmektedir. Kuram mutlaka uygulanmalıdır (Fârâbî'den aktaran, Bircan 2018). (Tyler'den aktaran, Sönmez (2019)'e göre eğitim kişide davranış örüntüleri oluşturma sürecidir. Eğitim yaşantı yoluyla, isteyerek, davranışlarda meydana gelen kalıcı değişimler için oluşturulan süreçtir(Ertürk, 2013). Ertürk ve Tyler, eğitimin davranışsal değişiklikler den ve istedik olmasından bahsetmiştir. Aslında bu tanımın Fârâbî'nin tanımı ile uyumlu olduğu söylenebilir.

Felsefi görüşler açısından baktığımızda; idealizme göre eğitim; Allah'a ulaşmak için bilinçli ve özgürce sürdürülen çabadır. Pragmatizme göre; Yaşantılar oluşturma yoluyla yetiştirme sürecidir. Marxizme göre; doğa denetlenip değiştirilecek ve üretimde kullanılacak hale getirilmelidir. Natüralizme göre; Doğal yollarla olgunlaşma ve eğitim sağlanmalıdır (Butler'den aktaran Sönmez (2019). Fârâbî felsefesinin idealizm ve pragmatizme temel olduğu

görülmektedir. Fârâbî'nin felsefi sisteminde eğitim önemli bir sosyal olaydır. İnsan ruhuyla ilgilenir. Bireyler yaşamının ilk yıllarından itibaren toplumun faydalı bir üyesi olarak yetiştirilmelidir. Fârâbî'nin görüşüne göre, eğitim faaliyetleri içinde bulunan sosyolojik bir ortamda bilgi beceri ve değerlerin kazanılmasıdır. İnsan mükemmelliğe ulaşmak için yaratılmıştır. Bu mükemmellikten de maksat mutluluğu kazanmaktır. Bu da ancak eğitimle gerçekleşecektir (Al-Fârâbî, den aktaran, Rauf 2013).

Fârâbî'ye göre, mükemmel insan erdem, entelektüel bilgi ve ahlâki değerlere sahiptir. Bu yüksek ahlâki değerler insanları topluma entegre eder ve üstünlük oluşturur. Böylece Fârâbî'nin eğitimden beklediği mükemmellik, bilgi ve erdemli davranışın birleşmesidir. Beraberinde mutluluk ve iyiliğin gelmesidir. Fârâbî, eğitimde gözetilen bir diğer amacı da sanatta aramıştır. Ona göre, teorik ve pratik sanatlarda mükemmel olan bilgelik yolunda ilerlemektedir. Çünkü bilgiler sanatta yetkindirler (Al-Fârâbî, den aktaran, Rauf 2013).

Özetle öğrenmede kuram ve pratik uygulama birliktedir. Bilinen şey mutlaka uygulanmalıdır. Böylece en yüksek aşamaya geçilerek mükemmelliğe adım atılmış olunacaktır.

Fârâbî'nin bilimleri ve öğrenmeyi sınıflandırmıştır. Dil çok önemlidir. Çünkü öğrenme onunla başlamaktadır. Böylece öğrenci kendini çok rahat ifade edebilir. Dil olmadan insanları anlayamayacağı gibi kişiliği de gelişmeyecektir. Dille beraber bilim öğrenmek ve yöntem geliştirmek için de mantık çok önemlidir. Mantık bilime sağlam bir yansıma verir. Dil ile de yakından ilgilidir (Ja'afar'den aktaran, Rauf 2013).

Eğitmcilerin de ahlâklı ve erdemli olması oldukça önemlidir. Karakter sahibi olup, gerçeğin peşinde koşmalıdır. Öğretmenliğin yükümlülüğü olmamalıdır. Gönüllü olmalıdır. Uzmanlığı ve kuralları konusunda daha mahir olmalıdır. Her şeyi uygulayabilmelidir.

2.4 Fârâbî ve Karakter Eğitimi

Karakter kelimesi kişinin özü, öz yapısı ve seciyesi, onu başkalarından ayıran özelliği olarak tanımlanabilir (TDK, 2020). Bu özellikleri onun davranışlarını doğrudan yönlendirmektedir. Çünkü karakter kişiliğin bir parçasıdır. Olayların iyi ya da kötü olmasına karar vermede yardımcı olmaktadır (Costanzo, 2005). Neyin iyi olduğuna karar vermek ve uygulamak ise nitelikli insan yetiştirmeyle ilgili bir durumdur (Arthur, 2005; Lickona, 2009). İyi karakterli insanlar yetiştirmek için ise sürdürülebilir eğitim programları ve uygulamaları yapılmalıdır.

Karakter eğitimi; nasıl bir çocuk yetiştirmeliyiz sorusu üzerine odaklanmaktadır. Bu da Karakter eğitiminin beraberinde değerler eğitimini gündeme getirmektedir. Akbaş (2008)'e

göre değerler eğitimi; genç insanların memnun bir hayat yaşamaları, diğer insanların iyiliğine katkı sağlamaları ve en önemlisi de karakterli bireyler yetişmesi için verilmektedir. Değerler eğitimi ile kişi ve toplumların iyi ilişkiler kurması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda mutluluk ve iyilik iki kilit kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İyilik ve mutluluk adına davranış değişikliklerinin gerçekleşmesi ise değer uygulamaları ile olacaktır. Bu yüzden karakter gelişimi destekleyici uygulamaları ve erdemi ön plana almaktadır (Ekşi ve Katılmış, 2020).

Antik Yunan düşünürleri en büyük erdemini ahlâk olduğunu ve bununda daha çok kişilikle ilgili olduğunu belirtmişlerdir. Yine bu filozoflar bu kişilik erdemlerinin doğal olarak elde edilemediğini, kazanılır ve geliştirilebilir olduğunu belirtmiştir (Lickona, 2009). Değerlerin teorik anlamda başlaması Sokrates'e kadar uzanmaktadır. Sokrates'in felsefesinin temelini Ahlâk ve mantık oluşturmuştur. Mantık nerdeyse eylemlerimizin tamamının yönlendiricisi ve kararlarımızın temelidir. Sokrates hepimizin iyiliği istediğini ama mantığımızın buna engel olduğunu savunmuştur (Hall, 2006; Ling ve Stephenson, 1998). O halde mantık karakter eğitiminin önemli unsurlarındandır.

Eflatun'a göre ise karakter eğitimi insani eğitimin kademelerinden biridir. Karakter eğitimi ortaklaşa sosyal ortamlarda ve daha çok çocukluk devresinde verilir(Çelikkol, 2010).

Bir diğer filozof Aristoteles; samimiyet, doğruluk, dürüstlük ve cesaret içeren ahlâk erdemleriyle ilgilenmiştir. Ona göre kişiler bu erdemlerin zıtları arasında bir karar verirler. Örneğin sahtekârlık veya dürüstlük arasında karar vermek durumundadır.

Aristoteles'in *Analitikler* kitabını yeniden gün yüzüne çıkaran Fârâbî'de, mantık ve ahlâk çerçevesinde büyük çalışmalar yapmıştır. Bunları mutluluğa giden yol olarak adlandırmıştır. İşte Fârâbî'nin karakter ve değer eğitiminin kaynağı burada ortaya çıkmaktadır.

Fârâbî akıllı nefsin bir cüzü olarak görmektedir. Bu aklın ahlâk ile ilişkisi vardır: Bir şeyi tercih etmek ya da bir şeyden uzaklaşmak akılla olmaktadır. Buradaki irade ise ahlâkla ortaya çıkar. Bu ahlâki akıl yaşanan tecrübelerle olgunlaşır, gelişir ve bu ahlâki yargılar pekişir(Uysal, 2012). Fârâbî'ye göre nefsin güçlerini ahlâkî bir içerikle incelediğimizde şunu görürüz: İnsan beş duyu organıyla nesnelere algılar, insana mutluluk, zevk ve acı veren şeyleri de algılar. Ama fayda ve zararı, iyiliği ve kötülüğü ayıramaz. Hayal gücü ise ahlâkî davranışlardan yararlı ve zararlı olanları, zevk ve acı veren şeyleri algılar(Sözen, 1998).

Fârâbî "*Mutluluğun Kazanılması*" adlı eserinde eğitimi, ahlâksal erdemleri hayata geçirme şeklinde tanımlamaktadır. Ahlâk eğitimi, eğitimin bir parçası olarak görmüştür. Ahlâk

eğitiminin en temel hedefi ise özgür irade ve dengeli karakterdir. Ahlâkın tanımına baktığımızda huy, seciye, tabiat gibi kavramlar ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü gibi karakter eğitimi kendisini ahlâk eğitiminin merkezine almıştır. Bu durum Fârâbî'nin ahlâk tanımında da açıkça görülmektedir. Fârâbî'ye göre en üstün özellikleri taşıyan insanlarda en yüksek ahlâki erdemler vardır. Ahlâk erdemlerin bir parçası durumundadır. Bir kişi kuramsal erdemleri öğrenmeden önce ilk bilgileri öğrenmelidir. Burada ilk bilgilerden kasıt ise ahlâki erdemlerdir (Çelikkol, 2010). Bu da bize Fârâbî'nin eğitimi, öğretimden önce ve daha değerli bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Fârâbî'ye göre, insanlar arasındaki ahlâk ve beraberinde gelen denge yaşam alanlarının sağlıklı olmasını sağlar. Bu da ancak eğitim yoluyla sağlanır. Eğitimin en önemli amacı bu olmalıdır. Fârâbî, erdemi insanın iyi işler yaptığı zihin durumları olarak tasvir eder. Etik veya gerçekçi olabilirler. Bilgelik, sağduyu ve zekâ gibi yetilere sahip insanda mevcuttur. Etik (ahlâk) erdemler; tutum, cesaret, cömertlik ve adalettir. Buda bize Fârâbî'nin değerler eğitimi yaklaşımını ortaya koymaktadır. Bu erdemler, insanın ruhunda olmalı ve yaşama dönüşmelidir. Ahlâki erdem, her türlü eylemin iyilik ve adalet yolunda kullanma yetisidir. Bu ancak eyleme dökülme ile pekişir(Afşar, 2019). Bu durum Fârâbî'nin mutluluk ilkesi doğrultusunda incelenebilir. İnsandaki mutlu olma arzusu yaptığı eylemlere de yansımaktadır. Bu iradenin özgürce kullanılması ile mümkündür. İyi ve tercih edilebilir durumlar var olduğu sürece, mutluluk tercih edilebilen iyi şeylerdendir (Bircan, 2015).

Fârâbî bu düşünceleri ile günümüze ışık tutmaktadır. Günümüzde Karakter eğitiminin de ana amaçları bunlardır. Bu amaçlar kişinin kendini tamamlaması açısından ise eğitimi çok yakından ilgilendirmektedir. Eğitimler yaşama dönük ve doğal ortamında olmalıdır. Yaparak yaşayarak bazı şeyler öğrenilmelidir. Fârâbî'nin bu yaklaşımı günümüze önemli bir metodoloji sunmaktadır.

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Fârâbî'nin metafizik düşünceleri Platon'un ve Aristoteles'in görüşlerine dayanır. Fârâbî özünde bir İslam filozofudur. Yunan felsefecilerinin eserlerini okumuş ve sentezlemiştir. Kur'an ve Kur'an'dan türetilmiş çeşitli bilimlere öğretmek ve referans alarak, bu görüşleri Müslüman Arap uygarlığına eklemeye çalışmıştır. Fârâbî'ye göre en büyük gaye yaratıcıya ulaşmaktır. İnsan yaratılanlar içinde en değerli ve en yetkin olanıdır. İnsan yetkin olabilmesi için Tanrı'nın yardımına muhtaçtır ve irade sahibidir. Mükemmel bu şekilde ulaşabilir. Mükemmel insan kavramı, büyük güncel bilgiye ve sağlam ahlâki davranışa sahip olan kişiler için kullanılır. En

birinci erdem ise ahlâk erdemidir. İnsanın mutluluğa ulaşabilmesi iradesini kullanarak en iyiye ulaşmasından geçmektedir. Ahlâk yani karakter ise böylece şekillenmektedir. Eylemler yaşam buldukça iyilik adına bundan ders çıkarılır ve ahlâk pekişir. En yetkin insan olmak yani mutlu olmak için ise iyi bir ahlâka sahip olmak gerekmektedir (Uysal, 2004). Bu eğitimin ana hedeflerinden biri olmalıdır.

Fârâbî; bilgelik, sağduyu, zekâ gücü, cesaret, cömertlik ve adalet gibi kavramları her zaman ön planda tutmuştur. Fârâbî'nin eğitim konusundaki düşüncelerinin temelinde etik ahlâk içerdiği ve bundan sonra pozitif bilimlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Her filozof kendi dönemlerini yansıtan, farklı teknik ve yöntemler kullanarak düşünce sistemleri kurmuştur. Bunda sosyokültürel faktörler ve dünya görüşü gibi önemli hususlar ön plana çıkmaktadır. Fârâbî kendi düşünce sisteminde akla büyük bir değer vermiştir. Çünkü akıl onu Tanrı'ya ulaştırmaktadır. Yaratılışın önemli bir parçasıdır. Gerek ahlâkta, gerek erdemde, gerekse metafizikte akli hep ön plana çıkarmıştır. Dolayısıyla o, gerçeğe ve hakikate ulaşmada akli, bir kriter olarak değerlendirmektedir.

Fârâbî'ye göre insanın en önemli amacı mutluluğu elde etmektir. Mutluluk, tesadüfen elde edilemez. İnsan mutluluğu ancak akıl ve ahlâksal erdemlere sahip olma ile kazanabilir. Buda eğitimin ana amacının erdemler yoluyla mutluluğa ulaşmayı sağlamak olduğunu ortaya koymaktadır (Çelikkol, 2010).

Fârâbî eğitim yaklaşımında kişilerin farklılıklarını dikkate almıştır. Bundan dolayı eğitim ve öğretim faaliyetleri öncesinde akılsal yönden hem de karakter özellikleri bakımından tanınmaları gerekir. Öğrenciler bu doğrultuda yönlendirilirse yetenekleri daha da gelişir. Aksi durumda onların bu yetenekleri zamanla işlevsizleşebilir.

Karakter eğitimi konusunda, ahlâksal erdemler laftan anlayan kişilere şefkatle ve onları ikna ederek, diğerlerine ise ikna edici tüm yolları kullanarak kazandırılmalıdır.

Fârâbî eğitim ve öğretiminin kişi açısından en önemli hedefi onun özgürleşmesini sağlamaktır. Bireyler ancak eğitim ve öğretim sayesinde özgürleşebilirler (Afşar, 2019).

KAYNAKÇA

- [1]. Adamson, P., Taylor, R. C., ve Kaya, M. C. (2007). *İslam Felsefesine Giriş: Küre Yayınları*.
- [2]. Afşar, Ö. (2019). *Farabive İbn-i Miskiveyh'de Ahlak ve Siyaset Felsefesi*. (Yüksek Lisans), Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
- [3]. Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 9-27.
- [4]. Akyüz, Y. (1982). Farabi'nin Türk ve Dünya Eğitim Tarihindeki Yeri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 15(2), 81-88.
- [5]. Arthur, J. (2005). The re-emergence of character education in British education policy. *British Journal of Educational Studies*, 53(3), 239-254.
- [6]. Aslan, A. (2014). *Farabi'de insanın gayesi*. (Yüksek Lisans), İstanbul Üniversitesi,
- [7]. Aydın, İ. H. (2000). *Fârâbî'de Metafizik Düşünce*. İstanbul: Bil Yayınları.
- [8]. Aydın, Y. (2014). *Farabi felsefesinin genel yapısı*. Paper presented at the Medeniyet Düşünürü Farabi, Eskişehir.
- [9]. Bircan, H. H. (2015). Fârâbî'nin Ahlâk Felsefesinde Değerlerin Kaynağı Sorunu. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(29), 393-414.
- [10]. Bircan, H. H. (2018). Eğitimve felsefe-eğitimin doğal/insanî, toplumsal ve felsefî temeli. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(40), 157-172.
- [11]. Costanzo, R. A. (2005). *A study of character education programs in Connecticut public elementary schools based on the eleven principles of effective character education: University of Bridgeport*.
- [12]. Çağrıncı, M. (1989). *İslam düşüncesinde ahlak* (Vol. 19): Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Vakfı yayınları.
- [13]. Çelikkol, S. (2010). *Fârâbî'de Ahlak ve Ahlak Eğitimi*. (Basılmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi,

- [14].Ekşi, H., ve Katılmış, A. (Eds.). (2020). *Karakter ve değerler eğitimi* (Vol. 1). Ankara: Nobel.
- [15].Ertürk, S. (2013). *Eğitimdeprogramgeliştirme*. Ankara: Edge Akademi.
- [16].Görkaş, İ. (2013). Farabi'nin İnsan Tasavvuru. *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 50, 289-304.
- [17].Gutek, G. L. (2006). *Eğitime felsefi ve ideolojik yaklaşımlar* (N. Kale, Trans. Vol. 3). Ankara: Ütopya Yayınları.
- [18].Hall, S. E. (2006). Developing character identity: a new framework for counseling adults in transition. *Adultspan Journal*, 5(1), 15-24.
- [19].Kaya, M. (2014a). *Farabi*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- [20].Kaya, M. (2014b). *Kindî ve Felsefesi*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- [21].Kindi. (2004). *Kindî: Felsefî Risâleler içinde (ss. 1-138)* (M. Kaya, Trans.). İstanbul: Klasik Yay.
- [22].Lickona, T. (2009). *Educating for character: How our schools can teach respect and responsibility*: Bantam.
- [23].Ling, L., ve Stephenson, J. (1998). *Introduction and theoretical perspectives*. London and New York: Routledge.
- [24].Ocak, H. (2009). *İslam felsefesinde insanın özgürlüğü problemi (Farabi ve Kadı Abdulcebbar'a göre)*. (Doktora), Selçuk Üniversitesi Konya.
- [25].Rauf, M., Ahmad, M., ve Iqbal, Z. (2013). Al-Farabi's philosophy of education. *Educational Research International*, 1(2), 85-94.
- [26].Sözen, K. (1998). Farabi'de akıl ve aklın önemi. *Süleyman Demrel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5.
- [27].TDK. (2020). Retrieved from <https://sozluk.gov.tr/>
- [28].Topdemir, H. G. (2009). *Farabi*. İstanbul: Say Yayınları.
- [29].Uysal, E. (2004). Kindî ve Fârâbî'de Akıl ve Nefs Kavramlarının Ahlakî İçeriği. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(2).
- [30].Uysal, E. (Ed.) (2012). *İlk İslam Filozofu: Kindî*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- [31].Yaran, C. S. (2010). *Ahlak ve etik: Doğu, Batı ve İslam ahlak felsefesi yazıları*: Rağbet Yayınları.